

Kożuchowski, Jan

Przyczynek do biografii I. Pawłowa

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 2/3, 545-551

1957

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.



Jan Koźuchowski

PRZYCZYNEK DO BIOGRAFII I. PAWŁOWA

W toku poszukiwań biograficznych, dotyczących polskich zoologów w okresie działalności Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, natrafiłem w protokołach Rady Uniwersyteckiej na opis dyskusji, jaka odbyła się na posiedzeniu Rady Uniwersyteckiej w sprawie przyznania nagrody z zapisu A. Chojnackiego za prace naukowe dotyczące dziedziny medycznej¹.

Między osobami, które nadesłały swoje prace na konkurs, znalazłem nazwisko I. Pawłowa. Postanowiłem wyjaśnić interesującą mnie sprawę dotyczącą związku między Uniwersytetem Warszawskim a Pawłowem.

Przede wszystkim kilka słów wyjaśnienia co do samego zapisu: zmarły w r. 1873 notariusz siedlecki Adam Chojnacki zapisał kapitał w wysokości 81 600 rubli, ulokowanych w papierach procentowych. Kapitał ten został podzielony na dwie pozycje: 51 600 rb. na stypendia dla studentów i 30 000 rb. na nagrody w połowie za najlepsze prace medyczne, przyczyniające się do postępu nauki i w połowie za prace popularnonaukowe².

Wykonawcą tego zapisu został Uniwersytet Warszawski. Na rok 1888 wypadło po raz pierwszy rozstrzygnięcie w sprawie nagrody naukowej. W miesiącu kwietniu 1888 r. zgłoszone zostały prace trzech autorów:

1 Dr Filipowicz — praca drukowana w r. 1886. Koźmiński informuje nas o drze Kazimierzu Filipowiczu, redaktorze „Kroniki Lekarskiej“, którego zainteresowania szły w innym kierunku. Nato-

¹ „Warsz. Uniwers. Izw.“, 1889, nr 7, p. 409.

² „Warsz. Uniwers. Izw.“, 1886, nr 6, p. 9.

miast inny dr Filipowicz, Włodzimierz, który w r. 1879 osiadł w Odessie, drukował tam szereg prac lekarskich³ i wziął udział w konkursie warszawskim.

2. Dr Heydenreich. Żył wprawdzie wówczas w Polsce lekarz Heydenreich. Należy jednak go wykluczyć z powodu wieku, bronił on swej tezy w r. 1836 w Montpellier. Nie wymieniony u Kościńskiego Heydenreich zgłosił dwie prace drukowane z r. 1885 i 1887.

3. Prywat-docent dr Pawłow zgłosił trzy rękopisy, w tym dwa w języku niemieckim i tłumaczone na język rosyjski.

Uchwalony przez władze uniwersyteckie w r. 1886 regulamin w sprawie wykonania zapisu postanawiał ogłaszanie dwóch konkursów: konkursu naukowego raz na dwa lata i konkursu popularnego w następnych dwóch latach. Pierwszy konkurs naukowy został przewidziany na r. 1888. Premia jest niepodzielna i wynosi 900 rubli. Prace przeznaczone na konkurs winny być zgłoszone do 1 kwietnia w roku konkursowym. Wydział Medyczny powołuje Komisję według swego uznania oraz zaprasza trzech praktykujących lekarzy znanych z prac naukowych. Sprawozdanie Komisji winno być złożone w Wydziale Medycznym, który na następnym posiedzeniu decyduje ostatecznie. Premia zostaje wypłacona po przedstawieniu nagrodzonej pracy w 150 egzemplarzach. Uniwersytet wstrzyma wypłatę do czasu nadesłania⁴.

Po otrzymaniu powyżej wspomnianych prac Wydział Medyczny na sesji 2 kwietnia 1888 r. powołał Komisję złożoną z profesorów L. W. Brodowskiego, Feliksa Nawrockiego, S. Łukjanowa i J. Stolnikowa oraz zaprosił trzech lekarzy miejscowych: Wigonta, T. Dunina i Henryka Nusbauma.

Komisja wybrała przewodniczącego w osobie prof. Brodowskiego i odbyła dwa posiedzenia, na których jednomyślnie postanowiła zakwalifikować pracę Pawłowa pod tyt.: *Usiliwajuszczyj nierw sierdca*. Prace dra Filipowicza i Heydenreicha wyłączone z konkursu z powodu braku warunków. Pozostałe dwie prace Pawłowa zostały uznane jako bardzo cenny materiał naukowy, wymagający dalszych badań. Jedyna praca naukowa przyjęta do konkursu wywołała zresztą spór między członkami Komisji. Prof. Nawrocki, Łukjanow i Stolnikow zajęli wobec niej stanowisko pozytywne, natomiast dr Nusbaum nie kwestionując wartości pracy, wyraził przekonanie, że jej rozmiary nie odpowiadają wielkości nagrody.

³ St. K o ś m i ń s k i, *Słown. lek. pol.* 1888, p. 597.

⁴ „Warsz. Uniw. Izw.“, 1886, nr 4.

W dniu 12 listopada (st. stylu) odbyła się sesja Wydziału, na której Komisja przedstawiła swoje sprawozdanie wraz z opinią dra Nusbauma. Po przedyskutowaniu sprawozdania Wydział podzielił stanowisko Komisji w sprawie prac wyłączonych z konkursu. Co do pracy Pawłowa, Wydział postanowił zapoznać z nią swoich członków i na następnym posiedzeniu zdecydować o nagrodzie.

Posiedzenie to odbyło się dnia 25 listopada przy udziale dra Dunina i dra Nusbauma. W dyskusji wzięli udział: prof. Tumas, który zreferował pracę ze stanowiska farmakologii i kliniki, poza tym dr Dunin, dr Nusbaum, prof. Popow i prof. Brodowski. Większością 15 głosów Wydział przyznał nagrodę 900 rb. docentowi Pawłowowi.

Sprawa przyznania nagrody została postanowiona zgodnie z przepisami testamentu fundatora i regulaminem.

Pozostaje nam rozważyć pytanie, czy zachodzi identyczność docenta Pawłowa nagrodzonego przez Uniwersytet Warszawski z osobą Iwana Pawłowa, późniejszego laureata nagrody Nobla oraz scharakteryzować członków Komisji i uczestników debaty konkursowej.

Przechodząc do wyjaśnienia identyczności autora, pytanie to możemy rozstrzygnąć przez identyczność pracy.

W pełnym wydaniu prac Pawłowa, w t. I znajdujemy pracę pod tytułem konkursowym⁵. Jak wskazują odsyłacze, została ona opublikowana w „Jezeniedielnoj kliniczeskoj gazecie“ 1888 r. Pierwsze badania Pawłow odnosi do 1882 r. W 1883 r. Pawłow ogłasza o tych badaniach tymczasowe doniesienie w „Jezenied. klin. gaz.“.

Druga praca Pawłowa nosi tytuł: *Zadierżiwatielnyj nierw zapiratielnych muskułow molluska bezzubki (Anodonta)*. Nie potrafię w tej chwili wskazać, gdzie była drukowana pod tym tytułem. Można przecież wskazać, że zajmował się tym tematem w pracy pod tytułem: *Kak bezzubka rozkrywajet swoi stworki*, wykonanej na podstawie doświadczeń nad *Anodonta cygnea* w zakładzie fizjologicznym we Wrocławiu i drukowanej w „Pflügers Archiv“, 1885 p. 36. Praca została opublikowana w jęz. ros. w pełnym wydaniu prac Pawłowa, 1951 I. p. 466-493. Tytuł niemiecki pracy był następujący: *Wie die Muschel ihre Schale öffnet. Versuche und Fragen zur Allgemeinen Muskel und Nerven Physiologie*.

Również trzecia praca Pawłowa *Otdielitelnyj nierw podżetudocznoj żelezy* była przedmiotem jego badań, o czym świadczy tymczasowe doniesienie ogłoszone pod tym tytułem w czasopiśmie „Wracz“,

⁵ Pełn. sobr. socz. I. P. Pawłowa, I, 1951, p. 419-547.

1888, nr 11 i „Zentralblatt f. Physiologie“ N. 6 1888. p. 138, przedrukowane w II t. pełn. wyd. prac Pawłowa, 1946, p. 227.

Po stwierdzeniu identyczności prac Pawłowa pozostaje nam podanie charakterystyki członków Komisji i obrad konkursowych.

Przewodniczącym Komisji został wybrany prof. Ludomir Włodzimierz Brodowski, dr med. Uniwersytetu Moskiewskiego, adiunkt Szkoły Głównej w r. 1862, od r. 1864 prof. nadzw. anatomii pat. i prof. zwycz. tegoż przedmiotu w Uniwersytecie Warszawskim. Dziekan Wydziału i Prezes Tow. Lek. w Warszawie. Jest on autorem wielu prac anatomicznych⁶.

Prof. Feliks Nawrocki⁷, dr med. Uniw. Wrocławskiego, adiunkt chemii lek. w Groningen, potem histologii i chemii fizjologicznej we Wrocławiu. W r. 1867 mianowany prof. nadzw. w Szkole Głównej, następnie w Cesarskim Uniwersytecie w Warszawie, gdzie w r. 1881 został profesorem zwyczajnym.

S. Łukjanow, dr med. Wojskowo-medycznej Akademii w Petersburgu, prof. zw. patologii ogólnej. W biografii Pawłowa, napisanej przez Babkina, spotykamy Łukjanowa w Instytucie Medycyny Eksperymentalnej, w r. 1890 na stanowisku dyrektora zakładu patologii ogólnej, obok I. P. Pawłowa, Marcelego Nenckiego i in. W tym samym roku Łukjanowa nie ma już w Uniwersytecie Warszawskim⁸.

J. Stolnikow, dr med. Woj.-med. Akademii w Petersburgu. Jest on przyjacielem Pawłowa. W r. 1878 poleca go prof. Botkinowi na stanowisko kierownika laboratorium fizjologicznego w klinice Botkina. W r. 1883 Stolnikow pracuje w Lipsku u prof. Tiegerstedta, któremu opowiada o Pawłowie i wyraża przekonanie, że Pawłow w przyszłości uzyska wielkie osiągnięcia naukowe. Razem z prof. Wagnerem, przyszłym profesorem w Warszawie, należy do oddanych przyjaciół Pawłowa⁹.

Co się tyczy zaproszonych członków Komisji, to, niestety, nic nie wiadomo o drze Wigoncie. Nazwiska tego nie udało się zidentyfikować. Albo więc mamy do czynienia z daleko idącym zniekształceniem nazwiska w protokóle drukowanych obrad Rady uniwersyteckiej, albo słowo to stanowi część nazwiska, którego nie podano. W słowniku Kościńskiego nazwiska podobnego nie znalazłem.

⁶ St. Kościński, *Słown. lek. pol.* 1888, p. 48.

⁷ *Ibid.*, p. 343.

⁸ B. P. B a b k i n, *Pawłow, A. Biography*, Chicago 1949, p. 67.

⁹ *Ibid.*, p. 19.

Drugi członek Komisji, dr Teodor Dunin, studia lekarskie ukończył w r. 1876 w Warszawie. Stopień doktorski uzyskał w r. 1881. Od 1880 jest ordynatorem Szpitala Dzieciątka Jezus¹⁰.

Ostatnim z zaproszonych członków Komisji jest dr Henryk Nusbaum, brat znanego polskiego biologa, Józefa Nusbauma; starszy od niego o 10 lat Henryk ukończył medycynę w Warszawie, doktorat uzyskał w Dorpacie, w r. 1875, specjalizował się w fizjologii i neuropatologii. W latach 1877-78 odbył podróż naukową do Niemiec i Francji. Tytuł jego pracy doktorskiej *Beiträge zur Kenntnis der Anatomie und Physiologie der Herznerven und zur physiologischen Wirkung des Curare*, Dorpat 1875. Zajmował się działaniem trucizn, w latach późniejszych zaczął się interesować społeczną stroną życia¹¹.

Z pozostałych uczestników obrad należy wymienić: prof. Ł. Tumas, dr med. Woj.-med. Akademii w Petersburgu, który wykłada farmakologię w Warszawie oraz prof. Ł. W. Popowa (klinika terapeutyczna). Z nazwiskiem jego spotykamy się w dyskusji nad referatem Pawłowa w klinice Botkina. Do Akademii Woj.-med. został on przeniesiony z Uniwersytetu Warszawskiego w r. 1889.

Powyżej podane szczegóły wskazują na liczne związki łączące profesorów Uniwersytetu Warszawskiego z kliniką Botkina i badaniami naukowymi Pawłowa oraz z Wojskowo-medyczną Akademią.

Ze źródeł biograficznych wiadomo, że w okresie kiedy odbywał się konkurs, Pawłow pozostawał w trudnościach materialnych. Czy nadesłał on 150 egz. drukowanych do Uniwersytetu, czy doszły go pieniądze, tego bez zbadania ksiąg odnośnych nie można stwierdzić. Z opowiadania Babkina wiadomo, że w r. 1891, kiedy Pawłow został kierownikiem Działu Fizjologii w Instytucie Medycyny Eksperymentalnej, znalazł się w posiadaniu 720 rb. Pomimo że żona jego miała cały program wydatków domowych, Pawłow z całą ufnością wielkiego uczonego pożyczył 700 rb. pewnemu spryciarzowi. Odtąd zrezygnował z gospodarowania dochodami na rzecz swojej żony¹².

W dwa lata po opisanym tu konkursie w r. 1890 I. P. Pawłow został wybrany na stanowisko kierownika katedry fizjologii w Tomsku i na stanowisko kierownika katedry farmakologii w Warszawie.

Do Tomska Pawłow nie pojechał z powodu niezatwierdzenia go przez Ministra Oświaty. Do Warszawy również nie pojechał z powodu opozycji żony. Pani Serafina Pawłowa знаła Warszawę. Przed

¹⁰ St. Kościński, *Słown. lek. pol.* 1888, p. 99.

¹¹ *Ibid.*, p. 359.

¹² Babkin, *Pawlow, A. Biography*, Chicago 1949, p. 41.

dziesięciu laty przyjeżdżała tu do rodziny brata. Tym razem była przeciwna przeniesieniu się, jak podaje Anochin z wspomnień osobistych prof. D. A. Kamińskiego, z powodu mianowania profesorem fizjologii w Warszawie Tumas, który był uczniem Pawłowa¹³.

Wersja ta wydaje się nieścisła, ponieważ w Warszawie profesorem fizjologii był F. Nawrocki, a Łazarz Tumas z farmakologii był przejściowo na szczegółowej patologii i terapii. W r. 1889-90 znajdujemy go na katedrze ogólnej terapii i diagnostyki. Pani Serafina Pawłowa mogła słyszeć o postawieniu kandydatury Pawłowa w tym samym roku w Akademii Wojskowo-medycznej na stanowisko kierownika katedry farmakologii i wolała poczekać na decyzję. Mogła nie chcieć powołania męża na farmakologię w Uniwersytecie, gdzie fizjologia została powierzona drowi F. Nawrockiemu i nie było powodu do jego usunięcia. Mogła również obawiać się, iż powołanie Pawłowa na stanowisko nadzwyczajnego profesora w Warszawie, gdzie tytułu wcześniej mianowanych kolegów Pawłowa zajmuje stanowiska zwyczajnych profesorów, będzie go życiowo onieśmielać. W każdym razie postawa jej przyczyniła się do utrzymania męża w centrum najważniejszych badań naukowych w Rosji.

ИЗ БИОГРАФИИ И. П. ПАВЛОВА

Варшавский императорский университет объявил в 1886 году конкурс на научную работу в области медицины. Окончательный срок представления работ был назначен на 1888 год. Первая премия должна была быть присуждена при условии, если представленная работа будет в значительной степени способствовать развитию науки. Премия и упомянутое условие были установлены записью Адама Хойнацкого, нотариуса и видного польского юриста из Седлец.

Автор статьи пишет о том, как проходил конкурс, и дает характеристику присланных работ, среди которых были также три работы И. П. Павлова. Приведена биография членов Комиссии, созданной Медицинским Факультетом для оценки поступивших работ. Далее в статье говорится о том, каким образом было выявлено участие в конкурсе И. П. Павлова, одна из работ которого была представлена к премии. Эта работа была озаглавлена „Усиливающий нерв сердца“, что позволило установить ее автора. Оказалось, что эта работа была в 1888 году напечатана в „Еже-недельной клинической газете“; она находится также в полном собрании сочинений великого русского физиолога.* Таким образом были идентифи-

¹³ P. K. A n o c h i n, *Iwan Pietrowicz Pawłow*, Moskwa 1949, p. 118.

* Полное собрание сочинений И. П. Павлова т. 1, 1951.

цированы как сама работа, так и личность ее автора, получившего первую премию на конкурсе, а также две остальные его работы.

Высказывания лиц, участвовавших в работах Комиссии и дальнейших заседаниях, свидетельствуют о существовавших близких научных связях между И. П. Павловым и профессорами Варшавского императорского университета: С. Лукьяновым, И. Стольниковым, Л. Тумасом и Л. Поповым, а также польскими учеными: деканом медицинского факультета, председателем Варшавского медицинского общества Л. Бродовским, физиологом проф. Ф. Навроцким, проф. Г. Нусбаумом и другими.

SOME NEW FACTS RELATING TO THE BIOGRAPHY OF I. PAVLOV

The Warsaw Imperial University has announced in 1886 a prize competition for a scientific work in medicine. The year 1888 was set as the term for presenting the works. The prize was to be adjudged for a work contributing materially to the advancement of science. Such was the condition of the donor of this prize bequeathed by Adam Chojnacki a Polish lawyer and notary public in Siedlce who died in 1873.

The author gives a description of the course of the competition, discusses the works sent to the competition (among them were three sent by I. Pavlov). He narrates the biographies of the members of the jury who were selected by the medical faculty of the university to appraise the works entered for the contest. He discusses next the personality of I. Pavlov whose one of the works has been qualified for the prize. It bears the title "The fortifying cardiac nerve". This title enabled to identify the author. It was disclosed that such a work has already been published in 1888 in the *Clinical Weekly*. It is also included in the full edition of the works of the eminent Russian physiologist I. Pavlov. In such a way the work which won the prize and its author, as well as his two other works have been identified.

An investigation of the members of the jury and of persons who took part in later deliberations has shown close bonds existing between the professors of the Warsaw Imperial University, such as prof. S. Lukjanov, J. Stolnikov, L. Tumas, Ł. Popov and others and I. Pavlov. Polish scientists were represented by L. Brodowski, dean of the faculty and president of the Medical Society in Warsaw, physiologist prof. F. Nawrocki, H. Nusbaum who became later professor at the Warsaw University and others.